

PARADIGMAVÁLTÁS A BIZALOMKUTATÁSBAN?

SHIFT OF PARADIGM IN TRUST RESEARCH?

Grünhut Zoltán

PhD, tudományos főmunkatárs, Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont, Budapest
grunhut@rkk.hu

ÖSSZEFOGLALÁS

A tanulmány új megvilágításban tárgyalja a bizalom és a bizalmatlanság összefüggéseit. Rámutat arra, hogy a társas érintkezésbeli partnereink felé mutatott bizalom alapja valójában az ismeretlen embertársaink felé érzett általános bizalom. Az írás a modernizációs érvelést felvázolva hangsúlyozza az emberek és a bizalomkutatás előtt álló közös feladatot a bizalom újraértelmezése tekintetében.

ABSTRACT

The paper discusses the linkages between trust and distrust from a new perspective. It stresses that the source of trust one shows to her/his partners is tracing back to this individual's generalized trust towards unknown others. By proposing an argument of modernization the paper identifies a common objective of reconsidering trust for both people and trust research.

Kulcsszavak: bizalom, bizalmatlanság, késő modernitás, racionalitás

Keywords: trust, distrust, late modernity, rationalism

BIZALOM ÉS BIZALMATLANSÁG

A bizalom kérdésköre, azon belül is a személyközi bizalom témája sok tudományterületet átfogó kutatási problémájává lépett elő az elmúlt évtizedek során (Uslaner, 2018). Ennek magyarázata egyszerű: az emberek társas érintkezései alapvetően befolyásolja a bizalom megléte vagy annak hiánya. Sokrétúsége miatt nehéz általános definíciót adni a bizalommal összefüggésben. Piotr Sztompka (1999) úgy véli, a bizalom fogadás mások lehetséges jövőbeli cselekedeteit illetően. E fogalomleírás szerint a bizalmi relációban mindig két fél van: egy megbízó és egy megbízott, mely szerepek cserélődhetnek a szituációval. Az is kiderül,

hogy a bizalom mindig összecsatolódik valamiféle végiggondolható kockázati körülménnyel. Azért kell a bizalomra hagyatkozni (esetleg bizalmatlanságot mutatni), mert nem tudjuk a másiktól, miként fog cselekedni. Van a bizalmi relációnak tehát időbelisége is: a jövő felé irányul. Fontos továbbá tisztázni, hogy a megbízó fél esetében beszélünk egyrészt bizalomról, ami érzés affektív tartalommal, másrészt a bizalom megelőlegezéséről vagy megtagadásáról, ami viszont döntés, tehát kognitív megalapozottságú, s a másik megbízhatóságának vélelmezéséről szól (Hardin, 2002). E kettő nem feltétlenül jár együtt. Az egyén érezhet bizalmat általában embertársai felé, mégis megtagadhatja azt adott érintkezésbeli partnerétől valamiért, miként az egyén lehet szubjektív beállítódását tekintve mindenkivel szemben bizalmatlan, ám adott helyzetben, különböző körülmények figyelembevételére alapján dönthet úgy, hajlandó a másikkal interakcióra lépni. A bizalom tehát érzés, mégpedig egyéni diszpozícióként működő személyes érzésvilág, amely befolyásolja az adott ember gondolkodásmódját és cselekvéseit. A bizalom vagy bizalmatlanság kifejezése ezzel szemben egyéni igazolásmintázatok mentén hozott döntés, amely a másik megbízhatóságát igyekszik felmérni.

Cselekvéseméleti összefüggésben utóbbi fontosabb aspektus, mint a bizalom diszpozíciós jellege. Emiatt fokozott tudományos érdeklődés övezi az igazolásmintázatokot – a bizalom/bizalmatlanság mögötti egyéni döntés megalapozását. Ez a döntés kognitív, tudatosan végiggondolt: egyes szituációkban a lehető legtöbb információt mérlegelni igyekvő, másszor inkább valamilyen rögzült sémával előkészített, rutinszerű. Sztompka (1999) három típusát különbözteti meg a bizalomigazolásoknak. Ezek lehetnek tisztán racionálisak, morálisak és emocionálisak, de leggyakrabban valamilyen kombinációi az előbbieknél. A racionális igazolások a megbízott-jelölt észszerű magatartását leíró ismérvekre összpontosítanak. Azt mérik fel tehát, hogy a másikkal jellemző-e rendszeresség (koherencia és kiszámíthatóság), logikusság (indokoltság és okszerűség), objektivitás (realitásérzék és ténytudás), hatékonyság (kompetencia és teljesítménybiztosítás), továbbá konformitás (szerephez hű viselkedés és megjelenés). A morális igazolások esetében az érdekli az egyént, hogy a másik mutat-e erkölcsi felelősséget (normakövetés, tiszteletreméltóság), nyíltságot (egyenesség, őszinteség), jóindulatot (kedvesség, nagylelkűség) és igazságosság iránti fogékonyságot (egyenlő bánásmód, méltányosság, becsületesség). Az emocionális igazolások pedig a másik érzelmi megalapozottságú, odaadó magatartását visszatükröző tulajdonságait veszik számba, vagyis azt, hogy a partner mennyire önzetlen (mások érdekeire adó), nagyvonalú (segítőkész és oltalmazó), empátikus (szenzitív és együttérző). Sztompka úgy véli, azt feltételezni valakiről, hogy a gondolkodását és cselekedeteit illetően észszerű, a legkevésbé kockázatos. Ezzel szemben a másik megítélése során morális vagy emocionális igazolásokra hagyatkozni, lényegesen sokrétűbb tapasztalatot feltételez. Bár Sztompka alaposan értekezik a bizalom tudatos igazolásáról, elhanyagolja a mögöttes érzésvilágot és annak hatásait.

Éppen ezért szerzőtársakkal több munkában is foglalkoztunk azzal, hogy a bizalomdiszpozíció, tehát az embertársakhoz való viszonyulás, miként befolyásolja az egyén igazolásmintázatát (Grünhut et al., 2019a; 2019b), illetve hogy egy társadalomban a jellemző igazolásmintázatoknak milyen következményei vannak (Grünhut–Bodor, 2020). A bizalomkutatás sokáig azt állította: mindegy miként igazolja önmaga számára az egyén a másik megbízhatóságát, a lényeg, hogy megtegye, s így vállalja az érintkezést. A sok interakció ugyanis előremutató, abból kibontakozhat együttműködés, közös problémamegoldás, civil kezdeményezés és részvétel, továbbá be- és elfogadás. Még ma is sokszor kritikátlanul elfogadott ez a vélekedés. Pedig empirikusan is sikerült kimutatni, hogy az embertársaikat kevésbé megbízhatónak gondoló egyének körében jellemzőbb a racionális igazolások alkalmazása (Grünhut et al., 2019c). Mindez összecseng Sztompka figyelmeztetésével, aki szerint – láttuk – az a legkevésbé kockázatos, ha a másiktól észszerűséget feltételezünk. Igen ám, csak Sztompka nem ismeri fel, ha az alacsony bizalmú egyének ismétlődően racionális igazolások szerint vállalják érintkezéseiket, akkor ezzel minduntalan visszaerősítik azon vélekedésüket, miszerint embertársaik megbízhatatlanok. Az embertársaikhoz való viszonyulásuk ugyanis nem változik az interakcióik hatására, hiszen azokból egyetlen következtetést vonnak le, mégpedig azt: ha partnereik ismérveit, valamint közös szituációjuk körülményeit alaposan végiggondolják, akkor eredményesen tompítani lehet annak kockázatát, hogy az emberek egyébként megbízhatatlanok (Grünhut, 2020). A bizalmatlan egyének gondolkodásmódja ezt a körforgást ismétli. Mind-ebből persze az a megállapítás következik, hogy a jószerivel racionálisan igazolt bizalom valójában nem más, mint visszafojtott bizalmatlanság – nincs mögötte ugyanis affektív bizalomérzés (Ita–Grünhut, 2020). Nem is lehet, hiszen ez esetben a másik megbízhatósága nem a másikon múlik, hanem azon, hogy az egyén elég észszerűen mérte-e fel a partnerét és a közös körülményeiket. Azért van szüksége az egyénnek racionális igazolásokra, mert nem érez bizalmat. Amit nem is érezhet, hiszen embertársait, s így az adott partnerét is, kevésbé megbízhatónak véli.

Irreális lenne persze azt várni az emberektől, hogy vakon, tapasztalatok nélkül, mindenféle racionális kritériumot ignorálva, valamilyen absztrakt erkölcsi-érzelmi összetartozás alapján megbízzanak idegen embertársaikban. Nem is erről van szó, hanem arról, hogy míg egyesek úgy vélik, embertársaik inkább megbízhatóak, s ezen alapérzéssel fordulnak partnereik felé, akikről különféle benyomások tükrében eldöntik, valóban bizalomra érdemesek-e, megadva nekik így a lehetőséget, hogy éljenek vagy visszaéljenek a feléjük mutatott bizalommal, addig mások, mivel embertársaikat inkább megbízhatatlannak előfeltételezik, ezért az érintkezések vállalásától függetlenül bizalmatlanságot éreznek. Hiába érvelnek sokan a bizalomkutatás gondolkodói közül úgy, idegenekben megbízni badarság (például: Hardin, 2006). A bizalomhoz tapasztalatok, információk szükségesek.

Egy szituatív, naiv bizalomérzetet, amely különféle, bizalomébredőnek vélt jelenségek regisztrációján alapszik, nem szabad összekeverni a másik felé irányuló affektív-kognitív bizalommal. Ez az okfejtés félrevezető, hiszen azoktól, akik embertársaikat inkább megbízhatónak vélik, senki sem várja azt, hogy ne tudjanak különbséget tenni a számukra fontos kapcsolataik felé érzett, valamint az idegenek irányában mutatott bizalom között. Sztompka helyesen mondja: ugyanúgy hiba megbízni abban, akiben nem szabadna, mint nem megbízni, akiben szabadna. Csak miközben e tétel belátható elvi igazságot rögzít, mégsem lehetséges objektív kritériumokra alábontani, hiszen mindenki számára mást jelent megbízhatónak lenni. S azért jelent mást, mert egyénileg eltérően viszonyulunk arctalan, névtelen, idegen embertársainkhoz. Tehát a racionális döntéshozatal hívei által fenntartásokkal kezelt szituatív bizalomérzet csak felerősödhet vagy elapadhat a minden ember szerint különbözően értelmezett bizalomébredő jelenségek megléte vagy hiánya okán, de az biztos, hogy nem az adott szituációs helyzetben jön létre ez az érzet. Oda már több vagy kevesebb bizalommal érkezik az egyén. S ez maga a bizalomdiszpozíció, amely meghatározza azt, mit vél bizalomébredőnek az adott illető. Mert igaz, amit Sztompka mond, hogy ismeretlen másokról azt feltételezni, hogy morálisak vagy odaadóak, sokkal kockázatosabb, mint azt hinni, hogy racionálisak. Különösen igaz ez, ha az adott illető úgy vélekedik embertársairól, hogy azok általában erkölcstelenek és érzéketlenül közönyösek. De ez a meggyőződés nem mindenkire jellemző, s akikre nem, azok nem is tartják racionálisnak, hogy másokban elsősorban az észszerűséget keressék.

De minek köszönhető, hogy egyesek általában erkölcsösnek és együttérzőnek tartják embertársaikat? A válasz kézenfekvő: életük során, a számukra kiemelten fontos kapcsolataikban, jellemzően ilyennek ismerték meg azokat, akikhez szorosán kötődtek (Erikson, 2002). S ha a szocializációs színtereken, legelsősorban korai gyermekkorától valakiknek ilyen szeretetteljes tapasztalatokban volt részük, azok ezt az élményt ki tudják vetíteni embertársaikra (Ita–Grünhut, 2020). Mivel ezen egyének azt feltételezik, hogy mások általában erkölcsösök és együttérzőek, ezért affektív bizalmukat jellemzően morális és emocionális igazolásokkal tudják kognitív módon megalapozni, s így valóban a partnereikre bízzák azt, megbízhatók lesznek-e. Tehát éppen azért, mert bizalommal viszonyulnak embertársaikhoz, nincs szükségük a racionális szempontok elsődleges figyelembevételére. Bizalmat éreznek, ezért más a kockázatészlelésük.

Megváltozhat-e a bizalmatlanságra szocializált egyén embertársaihoz való viszonyulása? Fentebb az az érv hangzott el, hogy a bizalmatlanság körkörös reprodukcióval bír. Vagyis kikeveredni ebből szinte képtelenség. Amikor Sztompka azt mondja, az emberek igazolásmintázataiban racionális, morális és emocionális aspektusok is megjelennek, ezt azzal magyarázza, adott érintkezési helyzetekben többféle igazolást érdemes lehet megfontolni. Talán helyesebb úgy gondolkodni: az emberek azért mérlegelnek racionális, morális és emocionális

szempontokat is bizalmuk igazolására, mert nem végtelenül bizalmatlanok, de nem is bíznak vakon embertársaikban. Ha valaki általában teljesen bizalmatlan lenne embertársaival, s ebből kifolyólag aktuális partnereivel szemben is, akkor neki kizárólag racionális érvek segíthetnének abban, hogy érintkezni merjen. Ugyanígy, ha valaki maradéktalanul megbízna embertársaiban, s ezért összes partnerében is, akkor számára csak a morális és emocionális szempontoknak volna relevanciájuk, hiszen azt vallaná: jellemzően mindenki erkölcsös és együttérző. De mivel senki sem végletesen ilyen vagy olyan, ezért minden embernek összetettek a bizalomigazolásai. Vagyis a bizalmatlanság mint alapérzés azért átdolgozható, mert csak kirívó esetekben végtelenül bizalmatlan valaki. Akiben megvan a bizalom szikrája, márpedig az emberek többségében megvan, az ki tudja teljesíteni ezt a diszpozíciót mások segítségével. Ha másokkal érintkezve megtapasztalja azok észszerűen nem megmagyarázható erkölcsösségét és együttérzését (Grünhut, 2020).

A KÉSŐ MODERNITÁS ÉS A BIZALOM ÖSSZEFÜGGÉSE

Az imént előterjesztett érvelés önmagában még nem érne fel paradigmaváltással a bizalomkutatás terén. A bizalomdiszpozíció alapvető jelentőségét ugyanis más szerzők szintén felfedezték már. Annak kimondását azonban eddig kerültük, hogy a racionalizált igazolásokkal visszafojtott bizalmatlanság, éppen az affektív bizalomérzés hiánya miatt, jórészt alkalmatlan önmeghaladó gondolatok és cselekvések megalapozására. Egy ilyen bizalmatlan viszonyulás sokkal inkább folyamatos önmegerősítésre igyekszik a vállalt érintkezések által: önös érdekek, előnyök, élvezetek stb. érvényesítésére. De vajon a bizalomkutatás miért túlságosan elnéző és/vagy jóhiszemű még mindig a racionalizáló bizalomigazolásokkal? Erre társadalomelméleti választ adhatunk. Ulrich Beck (2003) és Anthony Giddens (1990) már a kilencvenes évektől felhívták a figyelmet arra, hogy a bipoláris világrend leomlásával, illetve a kapitalizmus és a nyugati típusú demokratizmus diadalával nemcsak a globalizációs folyamat ért új szintre, de a modernizáció is új lendületet vett. A késő modernitásról értekezők nem állítják, hogy új korszakba léptünk. Visszafogottabb megállapítással élve, újszerű tendenciákra hívják fel a figyelmet (Beck et al., 1994). Olyan globális változásokra, amelyek megjelennek a lokális terekben is, kihívásokkal való szembenézésre kényszerítve mind a helyi struktúrákat, mind az egyéneket. E változások közös ismertetőjegye az egyre gyorsuló globális szétáramlásuk. Egyfelől a termelés, kereskedelem, migráció, információ, kommunikáció, közlekedés, innovációk és a technológiák terén, másfelől különféle veszélyek, például a klímaváltozás, járványok, terrorizmus, gazdasági válságok, nemzetközi bűnözés stb. esetében olyan globális hullámok követik egymást, amelyek rendre elérnek a lokális terekbe – szinte mindenhova.

A helyi struktúráknak válaszolniuk kell ezekre. Mind a formális intézményeknek (szabályozási, szervezeti, eljárási formáknak), mind az informálisaknak (kulturális normáknak, konvencióknak, szokásoknak). Helyben e reakciók eltérhetnek, globális szinten mégis egyfajta intézményi absztrakció zajlik. Vagyis csökkennek a strukturális különbségek. Nyilván ez lassú és nem lineáris folyamat. A legtöbb társadalomban egyedi intézményi válaszokat igyekeznek adni a globális változásokra. Ideig-óráig érvényesülhetnek helyi reflexiók, amelyek közül némelyek a globális folyamatokra is hatással lehetnek, trendmódosulást eredményezhetnek. Ám az absztrakció – átfogóbb léptékben – így is előrehalad. Hiába igyekeznek ezt hátráltatni bizonyos politikai és gazdasági, illetve azokhoz kapcsolódó civil és értelmiségi körök helyi megoldásokat szorgalmazva. Mindezt azért teszik, mert az egységesülő strukturális trendek szétmállással fenyegetik a tradicionális intézményi közegeket, a hatalom architektúráját. S ez alapjaiban érinti az emberek mindennapjait. Hiszen az egyének gondolkodásmódjukat és jellemző praxisaikat a helyi társadalomban elfogadott mintákhoz, illetve a fennálló hierarchikus rendezettséghez igazítják. A szocializáció referenciákhoz kötött, ám ezek a hagyományos referenciák a késő modernitásban megkérdőjeleződnek, sőt gyakorta érvényüket veszítik. Az emberek ontológiai biztonságérzete, vagyis az, ahogy önmagukat és a világukat értelmezik, megrendül. Rutinjaik egyre több helyzetben nem működnek. Emiatt kénytelenek kritikai és reflexív módon felülvizsgálni alkalmazott referenciáikat, ami individualizációhoz vezet (nem individualizmushoz, hanem egyediesedéshez). Giddens és Beck egyaránt hangsúlyozzák, hogy az individualizáció kockázatokkal sűrűsíti fel a mindennapokat. Az interszubjektív (személyközi) és a szubjektív (személytelen entitásokkal kialakított) érintkezések bizonytalanságokkal telítődnek. Ennek oka, hogy az emberek folyamatosan, egyedi módon újraelakítják önmagukat, s az életvilág objektívációi is rohamosan változnak. Az intézményi közeg reprodukív funkciója, vagyis az, hogy világos mintákat adjon, ezért gyorsan halványul, s az egyéneknek fokozódik az az elvárásuk a struktúrákkal szemben, hogy azok inkább produktív kereteket biztosítsanak: tegyék lehetővé az individualizációt. A globális trendek külső-felső nyomása mellett tehát, azokra reagálva, az emberek is sürgetni kezdik belülről-alulról a helyi intézményváltozást. Ez a kockázathullám pedig bizalmat követel. Hiszen az emberek nem tudják érvényes minták alapján előfeltételezni partnereik cselekvéseit.

A késő modernitás társadalomelméletében ugyanakkor nem csak az a fontos a bizalomkutatás számára, hogy ezen érvelés megkülönböztetett jelentőséggel fordul a bizalom felé. Észre kell venni azt is, hogy e modernizációs hullám alapvetően megkérdőjelezi az objektív racionalizálhatóság formáit és módjait. A tényyszerűségre alapozott észszerűségről azt mondja ugyanis, hogy az szintén egy, tradicionális referenciákra alapozott nagyelbeszélés, amelynek az érvényessége – a többi kollektív mintával együtt – kétségessé válik. Nem szűnik meg a racio-

nalizmus a késő modernitásban, de többféle szubjektív racionalizálhatóság válik legitimé. Éppen azért, mert az embertől független bizonyosság helyett az ember által konstruált eshetőség kerül a középpontba. Ám ez a bizalom tekintetében azt jelenti, hogy a megsokasodó kockázatok miatt olyan bizalomra van szükség, amely elsősorban nem racionálisan igazolt, hiszen többféle racionalizmus él egymás mellett, s ezek nem biztosítanak általános alkalmazhatóságot. Vagyis a késő modernitásban éppen az a legnagyobb kihívás, hogy elégtelenné teszi a racionálisan visszafojtott bizalmatlanságot társas érintkezések megalapozására. Nemcsak a másik előtt, önmaga számára is lelepleződik az egyén amiatt, hogy nem érez bizalmat – vagy legalábbis nem eleget – embertársai felé. A referenciátlaná váló racionalizmus többé nem segíti ki ebből a bizalmatlan alapérzésből.

A késő modern tendenciáktól egyre inkább feldúsuló korunkban tehát nem az a fő megpróbáltatás, hogy a helyi struktúrák instabillá válnak, s emiatt a társadalom szerveződése megroppan. A családtól, a nemiség jelentéstartalmán át a hagyományos társadalmi szerepekig, a rokonság, szerelem, barátság intézményétől a munkahelyi, iskolai, mikroközösségi viszonyrendszereken át a civil-politikai intézményekig valóban minden megkérdőjeleződik. Ám ez nem általános bizalomvesztést okoz, hanem éppen a már korábban is meglévő bizalmatlanságot hozza felszínre, amelyet sokak csak racionálisan tudtak visszafojtani. Nem a késő modernitás gerjeszt tehát társadalmi szinten polarizációt, atomizálódást, közéleti apátiát, szociális közönyösséget, részvételi passzivitást, demokratikus deficitet, politikai szélsőségesedést, nőellenességet, homofóbiát és rasszizmust, az egyén szintjén pedig különféle szenvedésményeket, szorongásokat, depressziót, elmagányosodást, pszichopatológiás zavarokat és kiégést. Sokkal inkább áll e negatív trendek hátterében az embertársak felé érzett bizalmatlanság racionalizálhatatlansága.

A BIZALOMKUTATÁS ELŐTT ÁLLÓ FELADAT

Az 1960-as években gyökereket eresztő, a nyolcvanas–kilencvenes évtizedben több jelentős elméleti munkát produkáló bizalomkutatásnak nem lenne helyes retrospektív szándékkal felróni, hogy nem ismerte fel: hajlamos átcímkezni a bizalmatlanságot bizalommá. Azért lenne hiba egy ilyen utólagos számonkérés, merthogy eredendően maga a társadalmi gyakorlat mutatta azt, az emberek bizalommá vélik a racionális érvekkel visszafojtott bizalmatlanságukat. Valóban elhíhatték ugyanis az egyének, hogy a stabil referenciákra támaszkodva dinamikusan képesek racionalizálni, s ezzel vállalhatóvá tenni az ismeretlen embertársaikkal (vagy éppen a közeli hozzátartozóikkal, barátaikkal) folytatott érintkezéseik bizonytalanságait. Az észszerű hozzáállás tehát racionálisnak bizonyult, s ezt éppen ezért tudományos síkon is eszerint törekedtek elméletbe foglalni, így

pedig a racionálisan igazolt bizalmat – megalapozatlanul – bizalomnak beállítani. Ám minden jelentésadás az adott kor szubjektív konstrukciója. S attól a pillanattól kezdve, hogy a késő modernitás tendenciái elkezdtek aláásni az efféle racionalizálhatóság lehetőségeit, megroppantották ugyanis az öröknek vélt hagyományos struktúrákat és azok kétségbevonhatatlan igazságmagvait, kiderült e viszonyformáról: nincs mögötte affektív bizalom. Tudniillik, az még önmagában nem a másik felé érzett bizalom, hogy az egyén szilárd meggyőződéssel hisz bizonyos, általa racionálisnak elfogadott referenciákban, s úgy véli, érintkezésbeli partnerei nem kevésbé észszerűen vélekednek ugyanezen mintákról.

A bizalomkutatás előtt álló feladat ezért ugyanaz, mint ami a késő modern tendenciákkal jellemezhető kor emberére vár: kritikailag felismerni és reflexíven tudatosítani, hogy a bizalom nem racionalizálható viszonyulás. Csak a bizalmatlanság az. Ám a bizalmatlanság észérvekkel megtámogatva is az marad. S minél kevésbé képesek az emberek ezekben az észérvekben közösen megegyezni, annál kevésbé tudják majd a bizalmatlanságukat visszafojtani. Meg kell tehát tanulni az egykoron stabil referenciákként működő struktúrákat, kulturális mintákat és társadalmi nagyelbeszéléseket legalább részlegesen félretenni, s valóban meglátni a másik embert és elismerni annak másságát. A másik iránt érzett bizalom egyedüli forrása ugyanis csak az embertársak felé érzett általános bizalom lehet. A bizalomkutatásnak ezért ezt a felismerést kell segítenie. Nem azért, mert végre megtaláltuk az Igazságot, hanem azért, mert soha nem fogunk rátalálni. S ezt csak úgy lehet elviselni, ha tiszteletben tartjuk egymás szubjektív igazságait – ha bizalommal vagyunk embertársaink iránt.

KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS

Mariann-nak beszélgetéseink végtelen valóságáért.
Jelen írás az NKFIH által támogatott „Magyar fiatalok percepciói Európáról és európaiságról” című kutatás része (az FK134893 számú projekt a Nemzeti Kutatási Fejlesztési és Innovációs Alapból biztosított támogatással, az FK20 pályázati program finanszírozásában valósult meg).

IRODALOM

- Beck, U. (2003): *A kockázat-társadalom. Út egy másik modernitásba*. Budapest: Andorka Rudolf Társadalomtudományi Társaság–Századvég Kiadó
- Beck, U. – Giddens, A. – Lash, S. (1994): *Reflexive Modernization. Politics, Tradition and Aesthetics in the Modern Social Order*. Cambridge: Polity
- Erikson, E. H. (2002): *Gyermekkor és társadalom*. (ford. Helmich K., N. Kiss Zs.) Budapest: Osiris Kiadó

- Giddens, A. (1990): *The Consequences of Modernity*. Cambridge: Polity
- Grünhut Z. (2020): Informalitás: egymás eszközesítésének kultúrája. *Metszetek*, 9, 4, 49–64. <https://bit.ly/34FR1sh>
- Grünhut Z. – Bodor Á. (2020): A bizalom kultúrájának próbatétele. *Tér és Társadalom*, 34, 3, 26–45. DOI: 10.17649/TET.34.3.3287, <https://tet.rkk.hu/index.php/TeT/article/view/3287>
- Grünhut Z. – Kömüves D. – Bodor Á. (2019a): A bizalomelmélet kritikai újragondolása az eldologiasodás szempontjából. *Replika*, 113, 11–24. DOI: 10.32564/113.2, <https://www.replika.hu/replika/113-02>
- Grünhut Z. – Bodor Á. – Pirmajer A. (2019b): A bizalom és az alapvető emberi értékek összefüggése. *Replika*, 113, 45–60. DOI: 10.32564/113.4, <https://www.replika.hu/replika/113-04>
- Grünhut Z. – Bodor Á. – Hegedűs M. (2019c): A bizalom morális-emocionális és racionális igazolásainak empirikus vizsgálati lehetőségei. *Replika*, 113, 25–43. DOI: 10.32564/113.3, <http://replika.hu/replika/113-03>
- Hardin, R. (2002): *Trust and Trustworthiness*. New York: Sage
- Hardin, R. (2006): *Trust. Key Concepts Series*. London: Polity
- Ita, M. – Grünhut Z. (2020): Bizalom: emberség és tágasság. *Tudásmenedzsment*, 21, 1–2, 229–240. <https://journals.lib.pte.hu/index.php/tm/article/download/3688/3425/7148>
- Sztompka, P. (1999): *Trust: A Sociological Theory*. Cambridge: Cambridge University
- Uslaner, E. (ed.) (2018): *Social and Political Trust*. Oxford: Oxford University Press